

Bozok Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 2026 Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 1

Sayfa 1-19

ISSN: 2980-3322

Makale Geliş | Received: 24 Ocak 2026

Makale Kabul | Accepted 4 Mart 2026

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

The Views And Attitudes of Yozgat Deputy Süleyman Sırrı (İçöz) Bey During The Lausanne Conference Process

Lütfi ARSLAN*

Özet: Bu çalışma, TBMM'nin birinci döneminde Yozgat milletvekilliği yapmış olan Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in, Milli Mücadele yıllarındaki dış politika gelişmelerine ve Lozan Barış Konferansı sürecine bakışını ele almaktadır. Araştırmanın temel odağı; Süleyman Sırrı Bey'in o kritik diplomasi günlerinde meclis kürsüsünden neler söylediğini, hangi can alıcı soruları yönelttiğini ve oylamalarda nasıl bir duruş sergilediğini TBMM tutanakları üzerinden gün yüzüne çıkarmaktır. Yöntem olarak nitel araştırmayı temel alan bu çalışmada, tarihsel doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Analizin ana omurgasını I. Dönem TBMM zabıtları oluştururken, elde edilen veriler arşiv kayıtları ve mevcut literatürle desteklenerek kapsamlı bir değerlendirme sunulmuştur. Elde edilen bulgular, Süleyman Sırrı Bey'in meclis çatısı altında son derece faal bir figür olduğunu kanıtlamaktadır. Milli Mücadele'nin en kritik günlerinde Sovyet Rusya ile diplomatik köprüleri kuracak mali altyapıya sunduğu destek dikkat çekicidir. Ayrıca, Türkiye'nin doğu sınırlarını tescilleyen Türk-Afgan ve Türk-Rus Dostluk Antlaşmaları gibi hayati metinlere tereddütsüz "evet" oyu vererek milli mutabakata katkı sunmuştur. Lozan sürecinde ise hassasiyetini azınlıklar meselesi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Meclisteki Lozan müzakereleri esnasında, bilhassa güney sınırlarının istikbaline dair delegasyon heyetine yönelttiği sorgulayıcı suallerle Misak-ı Milli idealinden ödün vermeyen duruşunu sergilemiştir. Heyet atamalarında genelde yapıcı, yer yer ise ihtiyatlı bir çekimserlik gösteren Sırrı Bey, Lozan Barış Antlaşması'nın onaylanması yönünde oy kullanmış hatta sürecin tamamlanmasının ardından aziz şehitler için dua edilmesini teklif ederek elde edilen siyasi başarıya manevi bir derinlik katmıştır. Netice itibarıyla Süleyman Sırrı Bey'in, dış siyasi gündemi titizlikle takip eden, milli çıkarları her türlü

Abstract: This study examines the perspective of Süleyman Sırrı (İçöz) Bey, who served as a Member of Parliament for Yozgat during the first term of the Turkish Grand National Assembly (TBMM), on foreign policy developments during the years of the War of Independence and the Lausanne Peace Conference process. The main focus of the research is to uncover, through the records of the TBMM, what Süleyman Sırrı Bey said from the parliamentary podium during those critical diplomatic days, what crucial questions he posed, and what stance he took during the voting. This study, based on qualitative research, employs historical document analysis techniques. While the main backbone of the analysis consists of the records of the first term of the TBMM, the data obtained is supported by archival records and existing literature to provide a comprehensive evaluation. The findings prove that Süleyman Sırrı Bey was an extremely active figure under the roof of the Assembly. His support for the financial infrastructure that would establish diplomatic bridges with Soviet Russia during the most critical days of the National Struggle is noteworthy. Furthermore, he contributed to national consensus by unhesitatingly voting "yes" on vital texts such as the Turkish-Afghan and Turkish-Russian Friendship Treaties, which established Turkey's eastern borders. During the Lausanne process, he focused his attention on the issue of minorities. During the Lausanne negotiations in Parliament, he demonstrated his unwavering stance on the Misak-ı Milli ideal, particularly through the probing questions he directed at the delegation regarding the future of the southern borders. Sırrı Bey, who generally showed a constructive, and at times cautious, restraint in the appointment of the delegation, voted in favor of ratifying the Treaty of Lausanne and even proposed a prayer for the martyrs after the process was completed, adding spiritual depth to the

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

mülâhazanın üzerinde tutan, gerektiğinde eleştirel ama barış ve uzlaşma yolunda her daim sorumlu davranan dinamik bir siyasetçi olduğu anlaşılmıştır.

political success achieved. Ultimately, it is clear that Süleyman Sırrı Bey was a dynamic politician who closely followed the foreign policy agenda, prioritized national interests above all other considerations, and acted responsibly in the pursuit of peace and reconciliation, offering criticism when necessary.

Anahtar Kelimeler: Lozan Barış Antlaşması, Milli Mücadele, Misak-ı Milli, Süleyman Sırrı Bey, TBMM Tutanakları

Keywords: Lausanne Peace Treaty, National Struggle, Yozgat Members of Parliament, Süleyman Sırrı Bey, National Pact, Grand National Assembly Minutes

Giriş

Nüfusu az olan küçük yerleşim yerlerinin ve bu bölgeleri temsil eden siyasi figürlerin, Türkiye'nin ulusal dış politika rotasını çizmedeki etkisi yadsınamaz bir öneme sahiptir (Akın ve Seyfettinoğlu, 2025: 454). Bağımsızlık mücadelesinin taçlandığı Lozan Konferansı ve sonrasındaki diplomatik hamleler, aslında sadece Ankara'daki üst düzey bürokrasinin değil, Anadolu'nun dört bir yanından gelen ve yerel dinamikleri meclis kürsüsüne taşıyan milletvekillerinin de ortak eseridir. Zira yerel temsilciler, bölgelerinin ihtiyaçlarını ve halkın beklentilerini ulusal düzeye taşıyarak politika yapım sürecinde belirleyici bir rol üstlenirler (Yaman ve Küçükşen, 2018: 249, 250). Bu durumun en somut örneklerinden biri, Milli Mücadele Dönemi'nde Yozgat halkının fedakârlığını ve desteğini meclis iradesine yansıtan Yozgat milletvekilleridir. Yerel temsilin ulusal politikalar üzerindeki etkisini daha net görebilmek adına, Yozgat temsilcilerinin dış politika süreçlerindeki stratejik duruşlarını incelemek büyük önem taşımaktadır. İşte bu çalışma, nitel araştırma yöntemi ve tarihsel doküman analizi çerçevesinde, Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan sürecindeki ve genel dış politika arenasındaki etkinliğini ele almaktadır. Süleyman Sırrı Bey'in faaliyetleri üzerinden, yerel siyasetin ulusal kararlarla nasıl bir etkileşim içinde olduğunu ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını nasıl şekillendirdiğini derinlemesine bir bakış açısıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmış olmasına rağmen, Anadolu topraklarının İtilaf Devletleri ve destekçileri tarafından işgal edilmeye devam etmesi üzerine Yozgat halkı, bu haksız sürece karşı güçlü bir direnç sergilemiştir (Bozkurt ve Korkmaz, 2025: 102; Türk İstiklâl Harbi: Güney Cephesi, 1974: 5-8). Sivas Kongresi kanalıyla Büyük Millet Meclisi'ne (BMM) temsilciler göndererek Millî Mücadele'nin safında yer alan Yozgat, kurulan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti aracılığıyla da halkın desteğini tek bir çatı altında toplamayı başarmıştır. İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmen işgaliyle birlikte protestolarını artıran ve vatan için her türlü fedakârlığa hazır olduğunu bildiren Yozgatlılar (Tansel, 1978: 52; TBMMZC, 1920: 398; Şahingöz, 2016: 191; Ocak, 1973: 93), mücadele boyunca cepheye malzeme sevkiyatından manevi desteğe kadar her alanda varlık göstermiş ve bu uğurda 280 şehit vermiştir (Şehitlerimiz, 1998: 82-115; Gamsız, 2002: 50, 151). Şehrin bu stratejik önemini ve halkın bağımsızlık azmini BMM kürsüsüne taşıyan Milletvekili Süleyman Sırrı Bey ise, meclis çatsı altında yaptığı duygusal ve etkileyici konuşmalarla Yozgat'ın sesini tüm Türkiye'ye duyurmuştur. Yerel milis kuvvetlerinin cesaretini, kadın, çocuk ve yaşlı demeden topyekûn sergilenen o muazzam direnci somut örneklerle anlatan Süleyman Sırrı Bey, Yozgat halkının mücadelesini sadece yerel bir direniş olarak değil, bağımsızlık mücadelesinin sarsılmaz bir sütunu olarak nitelendirmiştir. Diğer milletvekillerinin de takdirle karşıladığı bu duruş, Türkiye'nin istiklal yolculuğundaki geniş tabanlı halk desteğinin ne denli güçlü olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır.

23 Nisan 1920'de Ankara'da kapılarını açan BMM için Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti titiz bir hazırlık yapmış ve şehri temsil edecek vekilleri belirleyerek Ankara'ya uğurlamıştır. Bu kadroda Mehmet Feyyaz Ali Bey (Üst), Süleyman Sırrı Bey (İçöz), Ahmet Nuri Bey (Baydar), Rıza Efendi (Ersoy) ve Müftü Mehmet Hulusi Efendi Bey (Akyol) yer alırken; İstanbul'un işgali üzerine Meclis-i Mebusan'dan ayrılıp milli saflara katılan İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy) ve Yusuf Bahri Bey (Tatlıoğlu) de Yozgat'ın temsil gücüne güç katmıştır (Birinci Dönem Meclis Albümü, 2023: 1027-1039). Toplam 403 milletvekilinin görev yaptığı I. Meclis'te Yozgat'ın yedi vekille temsil edilmesi, şehrin Milli Mücadele'deki stratejik ağırlığının açık bir göstergesidir (Hakimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920; TİTE A. {20/60 [1920]}). Bu isimler arasında özellikle 1879 Yozgat doğumlu Süleyman Sırrı Bey, meclis performansı ile en çok öne çıkan figürlerden biri

olmuştur (1878/1879–1963). Süleyman Sırrı Bey’in vatanperverliği, sadece kürsüdeki hitabetiyle sınırlı kalmamış; 2 Ağustos 1921’de bizzat ordu saflarında aktif görev alma isteğini bildiren dilekçesiyle de adeta mühürlenmiştir (TBMM Ziraat ve Tarım Komisyonu kayıtları; Öztürk, 2018: 54). Meclis çatısı altında kâtiplikten encümen reisliğine kadar pek çok kritik sorumluluk üstlenen Süleyman Sırrı Bey, çok sayıda kanun ve mazbatanın hazırlanmasında mutfaktaki isimlerden biri olmuştur (ATASE A. {1419/16/16-1[1921]; TBMMZC., 1923: 9-10; TBMMZC., C. XVI, 1923: 126). “Hıyanet-i Vataniye Kanunu”ndan “İcra Vekillerinin Seçimi”ne, jandarma teşkilatından memuriyet haklarına ve hatta şehit ailelerine maaş bağlanmasına kadar geniş bir yelpazede söz alan Süleyman Sırrı Bey, yaptığı konuşmalarla hem bağımsızlık mücadelesine yön vermiş hem de halkın meclisteki gür sesi olmuştur (TBMMZC, Dönem I, Cilt I, 25 Nisan, 1 Mayıs 1920: 121, 178; TBMMZC, Dönem I, Cilt II, 7 Temmuz 1920: 114-115).

Milli Mücadele’nin o ateşten günlerinde Yozgat milletvekillerinin her biri, vatanın selameti için adeta birer nefer gibi en ön saflarda sorumluluk üstlenmiştir. Örneğin Yusuf Bahri Bey, Mondros’un hemen ardından Akdağmadeni’nde direniş meşalesini yakarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni kurmuş, Sivas Kongresi’ndeki temsil görevinin yanı sıra Yozgat isyanının bastırılmasında İstiklal Mahkemesi üyesi olarak kritik bir rol oynamıştır (TBMM A. NSD 432; Karaca, 2004: 222-225; Çoker, 1994: 979-980; TBMMZC, 1923: 394). Milli davanın kilit isimlerinden İsmail Fazıl Bey ise Sivas Kongresi’nde başkan yardımcılığı yapmış, Heyet-i Temsiliye üyeliğinin ardından Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda ve sonrasında TBMM’de ilk Nafia Vekili (Bayındırlık Bakanı) olarak görev almıştır (TBMM A. NSD 434; Türkmen, 2008: 132-158; Kılıç Ali, 1955: 136; Çoker, 1994: 979-970). Direnişin manevi mimarlarından Müftü Mehmet Hulusi Bey, meşhur "Milli Fetva"ya imza atarak halkın yardımlarını cepheye ulaştırırken; Ahmet Bey Kuva-yı Milliye saflarında gönüllü birlikler toplamış, Feyyaz Ali Bey ise hem mecliste Yozgat’ı temsil etmiş hem de yeni devletin temeli olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun mutfağında yer almıştır (Abdulkadiroğlu, 1994: 39, 40; TBMM A. NSD 431, 433). Bölgesel direnişin bir diğer ismi Rıza Bey Maden’de cemiyet başkanlığı yaparken, Ahmet Nuri Bey Başkomutanlık Yasası teklifini kürsüde okuyacak kadar güven kazanmış ve saltanatın kaldırılması gibi tarihi oylamalarda kararlı bir duruş sergilemiştir (TBMM A. NSD 436; Çoker, 1994: 304-656). Bu fedakâr isimlerin tamamı, bizzat Mustafa Kemal Paşa’nın teklifiyle İstiklal Madalyası ile onurlandırılmıştır. Sürecin devamında II. Dönem vekillerinden Ahmet Hamdi (Divanlıoğlu) Bey yerel idare ve hukuk alanındaki tecrübesiyle katkı sunarken (TBMM A. NSD 465), cepheden gelen Avni (Doğan) Bey ise kalemını silah gibi kullanarak Yeni Adana gazetesiyle milli bilinci diri tutmuştur (Öztürk, 2012: 296). Son olarak, Mustafa Kemal Paşa’nın çocukluk arkadaşı ve en yakın sırdaşı olan Mehmet Salih (Bozok) Bey, I. Dünya Savaşı’nda Karargâh Kumandanlığı ile başlayan ve Milli Mücadele boyunca Paşa’nın başyaveri olarak devam eden göreviyle, harekâtın en mahrem ve kritik anlarında sarsılmaz bir sadakatle hizmet etmiştir (TBMM A. NSD 466).

Bu çalışma, Milli Mücadele dönemindeki dış politika tartışmalarını sadece genel bir çerçeveden değil, Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey’in şahsi görüşleri ve müdahaleleri üzerinden okuyarak literatüre özgün bir soluk getirmeyi amaçlamaktadır. Mevcut akademik çalışmaların büyük bir kısmı, erken dönem dış politikasının şekillenmesinde genellikle meclisteki vitrin isimlere odaklanırken; yerel bir bölgeyi temsil eden vekillerin tutanaklara yansıyan bireysel duruşlarını, kritik sorgulamalarını ve yerelden beslenen milli hassasiyetlerini çoğu zaman arka planda bırakmıştır. İşte bu noktada çalışma, Süleyman Sırrı Bey’in azınlık haklarından mali yükümlülükler, güney sınırimızdan Misak-ı Milli’nin kırmızı çizgilerine kadar uzanan geniş bir yelpazedeki kaygılarını derinlemesine incelemektedir. Böylece yerel aktörlerin ulusal diplomasiye kattığı değeri görünür kılmayı hedeflemekte; yerel temsiliyet ile ulusal stratejiler arasındaki o canlı etkileşimi, somut ve sistematik bir örnekle ilk kez bu kadar net bir merceğe altına almaktadır.

Süleyman Sırrı Bey’in (İçöz) Biyografisi

Süleyman Sırrı Bey, 1879 yılında Yozgat’ta doğmuştur. Babası Jandarma Çavuşu Kethüzade Hacı Mehmet, annesi ise Hatice Hanım olan Süleyman Sırrı Bey, ilk ve orta öğrenimini memleketi Yozgat’ta tamamladıktan sonra eğitimine Mülkiye İdadisi’nde yatılı olarak devam etmiş ve 1898 yılında bu okuldan birincilikle mezun olmuştur (TBMM A NSD 437). Çalışma hayatına 14 Eylül 1900’de Ankara Maarif Dairesi’nde kâtip yardımcılığı ile adım atan Süleyman Sırrı Bey’in bürokrasi kariyeri, farklı kademelerdeki görevlerin ardından 1919 yılında Darende Kaymakamı iken İstanbul Hükümeti tarafından görevden alınmasıyla son bulmuştur. Ancak bu son, onun Milli Mücadele saflarında yeni bir başlangıç yapmasına vesile olmuş ve I. TBMM seçimlerinde Yozgat Milletvekili olarak halkın temsilcisi seçilmiştir (Öztürk, 2012: 54-55). Meclis çatısı altındaki vatanseverliğini 22 Ağustos 1921’de verdiği bir önergeyle perçinleyen Süleyman Sırrı Bey, orduda bilfiil görev alma isteğini dile getirmiş ve bu talebi Genel Kurul tarafından da

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

kabul edilerek cephe gerisindeki mücadelesini fiili bir hizmete dönüştürmüştür. Bunun üzerine 1. Fırka, 11. Alay'da süvari eri olarak Batı Cephesi'nde Çekirdeksizköy ve Duatepesi Muharebeleri'ne katılmıştır (TBMMZ, Dönem I, Cilt 12, 1920: 69).

II. Dönem'de Bozok (Yozgat) milletvekili olarak seçilen Süleyman Sırrı Bey, III. ve VIII. Dönemlerde de milletvekilliğini sürdürmüş ve 14 Mayıs 1950 tarihine kadar bu görevi aralıksız yürütmüştür. Süleyman Sırrı Bey, siyasi kariyerinin en unutulmaz anlarından birini II. Dönem milletvekilliği sırasında, 28 Ekim 1923 akşamı Çankaya Köşkü'nde yaşamıştır; Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet'in ilanı yönündeki tarihi kararların temellerini attığı o meşhur toplantıda söz alarak sürece destek veren isimler arasında yer almıştır (Yalçın, 2003: 686). Meclis hayatının ardından sivil toplum çalışmalarına yönelen Süleyman Sırrı Bey, 1932 yılında Türkiye Tiftik Cemiyeti'ni kurarak bir süre bu cemiyetin başkanlığını yürütmüştür (Erdal, 2020: 1741; Çoker, 1994: 977; Öztürk, 2024). Kendisine "İçöz" soyadı bizzat Atatürk tarafından 1 Aralık 1934 tarihinde verilen Süleyman Sırrı Bey, iyi derecede Fransızca bilen, evli ve üç çocuk babası bir devlet adamı olarak 18 Ocak 1963'te Ankara'da hayata gözlerini yummuştur. Meclis'teki ve cephedeki fedakâr hizmetleri nedeniyle, 21 Kasım 1923 tarihli Meclis kararıyla Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir (TBMM A. MD 1575, No:47. [24 Ekim 1923]).

Yozgat Milletvekillerinin Milli Mücadele Sürecindeki Bazı Dış Politik Gelişmelerdeki Görüşleri ve Tutumu

TBMM'nin ilk dönemindeki yasama faaliyetlerine bakıldığında, dış ilişkiler ve diplomasiye dair konuların meclis gündeminde geniş bir yer tuttuğu ve vekillerin bu hususlarda genellikle ortak bir paydada bulunduğu görülmektedir. Örneğin, 20 Kasım 1920 tarihli oturumda Sovyet Rusya ile diplomatik bağların kurulmasına yönelik harcırah, maaş ve askeri ataşelik giderlerini içeren mali düzenlemeler görüşülürken ilginç bir tablo ortaya çıkmıştır; diğer milletvekillerinin çekimser kaldığı veya oylamaya katılmadığı bu tasarıların tamamı, herhangi bir beyanatta bulunmamasına rağmen sadece Süleyman Sırrı Bey'in kabul oyuyla geçmiştir (TBMMZC, 1920: 468, 54; TBMMZC, 1921: 469, 470). Süleyman Sırrı Bey'in bu sessiz ama kararlı desteği, Milli Mücadele'nin o hassas günlerinde Sovyetler ile kurulacak stratejik ittifakı ve bu uğurda ayrılacak mali kaynakları realist bir dış politikanın gereği olarak gördüğünü kanıtlamaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin doğu sınırlarını güvenceye alan ve uluslararası meşruiyetini perçinleyen temel antlaşmalar söz konusu olduğunda Yozgat milletvekillerinin tam bir blok halinde hareket ettiği gözlemlenmiştir. 21 Temmuz 1921 tarihli oturumda görüşülen Türkiye-Afganistan ve Türkiye-Rusya Dostluk Antlaşmaları, Yozgat vekilleri Süleyman Sırrı, Bahri, Ahmet, Feyyaz Ali ve Rıza Beylerin oy birliğiyle kabul edilmiştir (TBMMZC, 1921: 342-343, 344-345). Tutanaklarda o an için sözlü bir beyanları yer almasa da bu toplu onay, Yozgat temsilcilerinin Türkiye'nin jeopolitik konumunu güçlendirecek her adımı sarsılmaz bir milli duruşla desteklediklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu tutum, Millî Mücadele'nin en kritik aşamasında ülkenin diplomatik-siyasi yalnızlığını kırmayı ve güvenliğini güçlendirmeyi, kişisel veya bölgesel kaygıların ötesinde ortak bir sorumluluk olarak benimsemelerinin bir göstergesidir.

Aynı oturumda görüşülen esirlerin mübadelesine ilişkin Türk-Rus antlaşması konusunda ise Feyyaz Ali Bey dışında diğer Yozgat milletvekilleri kabul oyu vermiştir (TBMMZC, Dönem I, Birleşim 53, Cilt 11, 1921: 345-346). Feyyaz Ali Bey'in esir mübadelesi antlaşmasına karşı çıkan tek Yozgat Milletvekili olması, bu konunun diğer Doğu ilişkili antlaşmalara kıyasla daha az stratejik veya daha çok operasyonel boyutta görülmesi ve bireysel değerlendirmelere açık kalmasıyla açıklanabilir. Bu farklı tutum, milletvekillerinin genel dış politika birliği içinde bulunsa dahi bazı konu ve maddelere yönelik kişisel yaklaşımlarının veya önceliklerinin olabileceğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Benzer şekilde, 16 Mart 1922 tarihli 9. oturumda onaylanan Türkiye-Ukrayna Dostluk Antlaşması ile Türkiye ile Kafkas cumhuriyetleri (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan) arasındaki antlaşmalar hakkında kanunlar da Yozgat milletvekillerinin tamamının ortak kabul oyu vermesiyle sonuçlanmıştır (TBMMZC, Dönem I, Birleşim 9, Cilt 18, 1922: 259; TBMMZC, Dönem I, Birleşim 9, Cilt 18, 1922: 260). Yozgat milletvekillerinin bu tutumları, I. Meclis'te dış politika konularında özellikle Misak-ı Milli hedefleri doğrultusunda tanınma ve ittifak sağlayan antlaşmalar söz konusu olduğunda geniş bir uzlaşma ve birlik ruhuyla hareket ettiklerini göstermektedir.

Süleyman Sırrı Bey'in Lozan Barış Sürecindeki Tutumu ve Meclis Görüşmelerine Katılımı

Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın ardından 18 Ekim 1922'de TBMM'de gerçekleştirilen gizli oturumda, barış konferansının esasları ve Türkiye'yi temsil edecek heyetin nitelikleri enine boyuna tartışılmıştır (Oran 2022: 200-217). İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey'in zaferin getirdiği özgüvenle konferansın Türkiye'de toplanması gerektiğini vurguladığı bu stratejik toplantıda, Yozgat milletvekilleri de hazır bulunmuş; kürsüde söz almasalar da alınan tarihi kararların altına imzalarını atarak milli iradeye ortak olmuşlardır (TBMMGZC, 1922: 974-976). Sürecin devamında, 3 Kasım 1922'de düzenlenen ve Lozan'da izlenecek yol haritasının belirlendiği kritik toplantıda ise Hariciye Vekili İsmet Paşa, Türkiye'nin egemenlik ve toprak bütünlüğünden asla taviz verilmeyeceğinin altını çizmiştir. İsmet Paşa bu görüşmelerde, özellikle azınlık hakları konusunda Türkiye'nin hoşgörüsünü ve Hıristiyan toplumların Türk milletinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulayarak, uluslararası güvenlik garantilerinin yeni Türkiye'nin demokratik yapısını güçlendireceğini ifade etmiştir (TBMMGZC, 1922: 340).

Aynı gün TBMM'nde gerçekleşen 132. oturumunda İsmet Paşa'nın, azınlıklara yönelik her türlü ayrımcılığı reddeden ve Türkiye'nin hoşgörü kültürünü temel alan çıkışı, ulusal bütünlüğü teyit eden önemli bir dönüm noktası olmuştur (TBMMGZC, 1922: 340). Bu yaklaşımı destekler nitelikte söz alan Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey de Hristiyan toplulukların haklarının korunmasını barışçıl bir gereklilik olarak görmüş, ancak bu süreçte milli menfaatlerin korunması ve ulusal birliğin sarsılmaması için son derece dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır (TBMMGZC, 1922: 549). Toplantının ilerleyen saatlerinde diplomatik nezaket ve strateji üzerine tartışmalar derinleşirken, İzmit Milletvekili Sırrı Bey'in Batılı devletlerle ilişkiler üzerine yaptığı uzun konuşmaya Süleyman Sırrı Bey'in oturduğu yerden verdiği tepki ise meclis tutanaklarına damga vurmuştur. Avrupa devletlerinin temsilcilerine yönelik güvensizliğini ve meclisin vakarını koruma arzusunu, "Avrupa'da murahhaslar ona lâstiklerini silecek" şeklindeki iğneleyici ve sert çıkışıyla dile getirerek, o günkü diplomatik atmosferdeki yerel ve milli kaygıları somutlaştırmıştır.

Hariciye Vekili İsmet Paşa; ...İngiltere Hükümeti, Hükümeti Osmaniye'ye maktu bir vergi verirdi ve hattâ oradaki memurlar, Osmanlı Hükümeti namına icrayı hükümet ederlerdi. Oradaki İngiliz memurları vazife esnasında mesuliyeti mucip bir şey yaparlarsa Osmanlı kanunlarına tevfikân tecziye olunurlardı. Bu adayı İngiltere Hükümeti Harbi Umumi esnasında hilafı uhud olarak kendine ilhak etti. Fakat bu karar dahi bizim nazarımızda makbul değildir. Biz el'an Kıbrıs Adasını Osmanlı biliriz. Sırrı Bey (İzmit); ...Sevr Ahitnamesinde (Ahitname değil o, proje, paçavra sesleri) Evet ahitname değil, proje, paçavra tezyif etmek benden... Bol bol, ne kadar tezyif edici kelime varsa hepsini sarf ediniz. Süleyman Sırrı Bey (Yozgad); Avrupa'da murahhaslar ona lâstiklerini silecek (TBMMGZC, 1922: 345).

3 Kasım 1922 tarihinde TBMM'nin 132. oturumunda Lozan Barış Konferansı'na gönderilecek sulh heyetinin üye ve müşavirlerinin mazbata ve meclisten izin alması işlemleri görüşülmüş, oylama sırasında heyet üyelerinin atanmasına ilişkin belirgin tutum farkları ortaya çıkmıştır. Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey ile Ahmet Bey, genellikle heyet üyelerinin atanmasını desteklemişlerdir. Süleyman Sırrı Bey, oturumda söz alarak Sulh Konferansı'na gidecek heyetin masrafları, yevmiyeler ve tahsisatlar üzerinde sorular yöneltmiş ve mali denetimin önemine vurgu yapmıştır. Ancak heyet masraflarının ayrıntılı şekilde kanunla düzenlenmesine karşı çıkmış, harcama yetkisinin hükümete bırakılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca adaların statüsü, Kıbrıs'ın durumu ve Sevr Antlaşması'nın Türk milleti için kabul edilemez maddeleri üzerinde konuşmuş; dinî ve siyasi bağların koparılmasına karşı bir tutum takınmıştır. Yunan işgali nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak uğranılan zararların tazmin edilmesi gerektiğini ileri sürmüş ve tazminat miktarının yüksek olması gerektiğini belirtmiştir (TBMMZC, Dönem I, Birleşim 3, Cilt 24, 1922: 345).

Feyyaz Ali Bey ile Bahri Bey'in desteğinin söz konusu olmadığı bu bölümde, Sulh Murahhası Rıza Nur Bey'in izinli sayılmasına ilişkin oylamada Süleyman Sırrı Bey ile Ahmet Bey çekimser kalırken Feyyaz Ali Bey ve Bahri Bey ret oyu kullanmıştır (TBMMZC, Dönem I, Birleşim 132, Cilt 24, 1922: 378-379); benzer biçimde, Sulh Murahhası Hasan Bey, Heyet Müşaviri Adana Milletvekili Zekai Bey ve Saruhan Milletvekili Mahmud Celal Bey'in atamalarında da Feyyaz Ali Bey ile Bahri Bey'in ret, Ahmet Bey'in ise zaman zaman çekimser kaldığı kaydedilmiştir (TBMMZC, Dönem I, Birleşim 132, Cilt 24, 1922: 379-380, 382-383, 384-385); ayrıca Burdur Milletvekili Veli Bey'in atamasında Süleyman Sırrı, Ahmet ve Rıza Bey'in kabul oylarına karşılık yine Feyyaz Ali Bey ile Bahri Bey ret oyu kullanmıştır (TBMMZC, Dönem I, Birleşim 132, Cilt 24, 1922: 383-384); bu genel tutumun istisnası olarak Diyarbakır Milletvekili Zülfi Bey'in atanması sırasında Feyyaz Ali Bey'in Süleyman Sırrı ve Rıza Beylerle birlikte kabul oyu vermesi ve sadece Bahri Bey'in ret oyu kullanması kayda geçmiştir (TBMMZC, Dönem I, Birleşim 132, Cilt 24, 1922: 385-386). Lozan heyetinin oluşumunda Meclis'te iki çeşit eğilim belirmiş, bazı

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

milletvekilleri heyete karşı temkinli ya da eleştirel bir yaklaşım benimserken bazıları ise bireysel düzeyde tutumlarını değiştirebilmiştir. Bu durum özellikle Yozgat milletvekillerinin oylamalardaki tutumlarının daha çok bireysel düzeyde geliştiğini göstermektedir.

Süleyman Sırrı Bey, 28 Kasım 1922'de TBMM'de yapılan toplantıda kâtip olarak görev yapmış ve Lozan Konferansı'nın müzakere süreci ile sonuçları hakkında önemli görüşler dile getirmiştir. Oturumun hemen başında söz alan Sivas Milletvekili ve İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Hüseyin Rauf Bey, İsmet Paşa'nın (İnönü) 25 Kasım tarihli raporunda işaret edilen konular üzerinden uzun bir konuşma yapmıştır. Rum ve Ermeni azınlıklar ile Çanakkale bölgesindeki İngiliz Mezarlığı konularını ele almış, Türk devleti ve halkının hoşgörülü tutumundan bahsederken Lozan'da mali konular başlığı altında gündeme gelecek Düyun-Umumiye'nin taksimatındaki sıkıntılara değinmiştir. Bu sırada Yozgat Milletvekili Feyyaz Ali Bey araya girerek "Ne adilane hareket" diyerek tepkisini ifade etmiştir. Üçüncü celsedeki konuşmalarında ise Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, Lozan'da elde edilen başarıları Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinin bir parçası olarak işaret etmiş, bu başarıların sağlanmasındaki diplomatik çabaları şu sözlerle vurgulamıştır;

Hariciye Vekili Beyefendinin burada gayet mülayim bir surette izah ettiği veçhile, vaki olursa ne suretle hareket edeceğimiz? Halbuki şimdi bizi ikaz ettiler. İşte vehamete dediler. Bu vehamete karşı kendilerine ne söyleyeceğiz acaba? Heyet Celilelerinin nazarı dikkatini celbediyorum. Onun için Mudanya Konferansında tamamen aldatıldığımızı sarihan söylemek lâzımdır. Yalnız aldatıldık demekle kendimizi mazur mevkiinde gösterebilir miyiz? Aldanacak kadar niçin hüsnüniyet sahibi olduk? (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim 132, Cilt III, 1922: 1245-1249, 1260).

Süleyman Sırrı Bey, meclis kürsüsünden yaptığı konuşmada Türk heyetinin sergilediği sarsılmaz kararlılığın hayati önemine vurgu yaparak, elde edilen kazanımların yalnızca siyasi bir başarı değil, aynı zamanda ekonomik bağımsızlığın da kilit taşı olduğunu belirtmiştir. Konferans masasında karşılaşılan tüm diplomatik engellere rağmen, Türkiye'nin uluslararası arenada artık daha güçlü bir aktör olarak varlık göstermesi gerektiğini savunan Süleyman Sırrı Bey, bu başarının arkasındaki asıl gücü hatırlatmayı da ihmal etmemiştir. Yozgat halkının Milli Mücadele'ye sunduğu eşsiz katkıları örnek göstererek milletin birlik ve beraberliğinin altını çizmiş, toplumun her bir ferdinin bu tarihi dönüşümdeki payına dikkat çekmiştir. Nihayetinde onun bu hitabı, Lozan'ı basit bir barış metni olmaktan çıkarıp Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı kurucu bir belge olarak tanımlamış; tüm milletvekillerini ülkenin istikbali adına tam sorumluluk almaya ve her daim uyanık kalmaya çağıran tarihi bir davete dönüşmüştür.

Lozan Konferansı'nın en hararetli günlerinde, Türk delegasyonundan Trabzon Milletvekili Hasan Bey'in Ankara'ya gelerek 1 Ocak 1923 tarihli gizli oturumda meclisi bilgilendirmesi, diplomasinin nabzını Ankara'ya taşımıştır. Bu kritik toplantıda güney sınırlarının güvenliği ve dış politikanın geleceği masaya yatırılırken, Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey söz alarak hem konferansın açılışındaki gecikmenin perde arkasını hem de güney sınırlarımıza dair belirsizlikleri sorgulamıştır (Budak 1996: 42). Süleyman Sırrı Bey'in bu müdahaleleri, sadece Türkiye'nin egemenlik hakları ve toprak bütünlüğüne dair duyduğu derin kaygıyı yansıtmakla kalmamış; aynı zamanda müzakere masasındaki diplomatik hamlelerin meclis tarafından şeffaf bir şekilde denetlenmesi gerektiğini savunan aktif bir vekil profilini ortaya koymuştur. Özellikle güney sınırlarına yönelik bu titiz takibi, Misak-ı Milli hedefleri doğrultusunda bölgenin stratejik önemini ne kadar iyi kavradığını ve müzakerelerin seyrini yerel bir duyarlılıkla nasıl izlediğini net bir şekilde göstermektedir.

Trabzon Milletvekili Hasan Bey, Lozan Konferansı'nın geç başlamasının sebebinin İngiltere'nin İtilaf devletlerinin ortak cephe oluşturma isteği olduğuna ilişkin geniş açıklamalarda bulunmuş ve bu görüşü Ankara'daki oturuma taşıyarak, Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'in güney sınırlarıyla ilgili sorusuna karşılık olarak bu meselenin henüz görüşülmediğini, İtilaf Devletlerinin "Adalar, Musul ve güney sınırı" konularını birlikte ele almamak için aralarında anlaşmalarını belirtmiştir. Ayrıca güney sınırı gündeme gelirse bu konulardaki kazanımların dikkate alınmadan kendi lehlerine bir çözüm arayışına girişebileceklerini, bu nedenle İsmet Paşa'nın anlaşmanın geçerliliğini vurgulayarak Fransızların Musul Meselesi'nde İngilizlerle birlikte hareket etmelerini engellediğini ifade etmiştir (Tural 2013: 3-18; İnönü 1987). Süleyman Sırrı Bey'in Lozan Delegesi Hasan Bey'e yönelttiği sorular ise genel olarak Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinin devamlılığına ilişkin kaygıları yansıtmış; oturumda dile getirilen endişeler ve

belirlenecek stratejilerin tartışılması, TBMM'nin siyasi iradesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Lozan Görüşmeleri sırasında Türkiye'nin güney sınırı ve Ankara Anlaşması konularında İsmet İnönü'nün (Paşa) verdiği yanıtlar dönemin siyasi dinamikleri açısından büyük bir önem taşımaktadır. Lozan tartışmaları esas olarak 27 Şubat–6 Mart 1923 arasındaki TBMM'nin gizli oturumlarında yürütülmüş ve Lozan Konferansı'nın I. aşamasında Türk tarafına sınırlarımız hakkındaki teklifler ile İnönü'nün yanıtları TBMMGZC, Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, 1923, sayfaları 1304–1325'de ele alınmıştır. Toplantı Ali Fuat Paşa başkanlığında gerçekleştirilmiş, Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey ile Van Milletvekili Hakkı Bey de kâtiplik görevinde bulunmuştur; Sivas Milletvekili ve İcra Vekilleri Reisi Hüseyin Rauf Bey I. Lozan Konferansında önerilen mali konular, sınırlar, içişleri, dışişleri ve askeri durumla ilgili Baş Delege ve Dışişleri Bakanı İsmet İnönü'nün Mecliste açıklama yapacağını söylemiştir. Bunun üzerinde İsmet Paşa kürsüye gelerek sulh muahede projesini anlatmıştır. Batı sınırının Meriç Nehri olarak belirlendiğini, Güney sınırının Musul'a taalluk edeceğini, Ankara Anlaşması'nın Suriye sınırımız için geçerli olacağını, mali konunun Duyun-ı Umumiye'nin taksimiyle ilgili olduğunu, kapitülasyonların da konuşulduğunu belirtmiştir. Ayrıca adli, mali, gümrük, ticaret ve boğazlar konularının da tek bir proje dâhilinde teklif edildiğini ancak bunların kabul edilmediğini ifade etmiş, savaş olmaksızın konferansın yeniden toplanıp toplanmayacağını belirsizliğinden söz ederek mali ve iktisadi bağımsızlığımıza saygı gösterilmesinin büyük bir öneme sahip olduğunu ve bunun kritik olduğunu dile getirmiştir. Boğazlar konusuyla ilgili olarak savaş yapmadan Edirne'ye kadar pek çok yeri geri almanın mümkün olduğunu, müzakerelerin devam etmesi gerektiğini söylemiş, mali ve iktisadi bağımsızlığımızı reddeden İtilafların asıl amacının bize hayat hakkı tanımamaları olduğunu ifade etmiştir. İsmet Paşa sağlıklı bir barış için koşulların zorluğunu şu sözlerle aktarmıştır;

Olabilirdi ki malî, iktisadî ve idarî mesailden dolayı menafii hayatiyemiz temin olunamaz ve bizim teşebbüsümüz akamete uğrar. Fakat o zaman biz kendi vicdanımıza, kendi memleketimize karşı ve bütün dünyaya karşı yapılacak olan fedakârlığımızı yapmışızdır. Fakat bu adamların maksadı tavazzuh etmiştir. Mesele şu ve bu değildir. Vaktiyle düşündükleri gibi, bize hayat temin etmek istemiyorlar, deriz. Bu meydana çıktıktan sonra gerek dâhildeki gerek hariçteki milletlere karşı herhangi bir kararımızda bittalbi daha ziyade salabet olur. Maruzatım bundan ibarettir (TBMMGZC., Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, 1923: 1304-1306).

Dışişleri Bakanı İsmet İnönü, yaptığı bu konuşmada Lozan'daki müzakerelerin önemine değinerek, sınırlarımızın belirlenmesinin yalnızca toprak kazanımı değil; aynı zamanda ulusal varlığımızın güvence altına alınması açısından hayati bir mesele olduğunu, ayrıca görüşmelerde dikkat ettiği en önemli unsurun Misak-ı milli sınırları çerçevesinde kalmak arz ettiğini ifade ederek, Türk milletinin haklarını korumaya yönelik kararlılığını vurgulamıştır. Milletvekilleri İnönü'nün konuşması sırasında araya girerek bazı sorular sormuşlardır. Bu sorular, güneyde herhangi bir planımızın olup olmadığı ve I. Konferansta teklif edilen hususlara ret cevabının heyetin oy birliğiyle verdiği bir karar olup olmadığı hususlarında olmuştur. Tartışmalar esnasında Sivas Milletvekili ve İcra Vekilleri Reisi Hüseyin Rauf Bey, İnönü'ye hitaben; İtilafların tekliflerinin kabul edilemez olduğunu gördüğünüz halde son bir teşebbüsle bazı maddeleri değiştirmeye çalıştınız mı? Demesi üzerine Yozgat Milletvekili Feyyaz Ali Bey, Misâk-ı Millî'yi mi kastettiğini sormuştur. Rauf Bey, Misak-ı milliyi demek istemediğini, murahas heyetin Misâk-ı Millî haricindeki konularda bir zorlamayla karşılaşmadan neden konferansı bırakıp geldiklerinin tam olarak anlaşılmadığını anlatmak istediğini söylemiştir (TBMMGZC., Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, 1923: 1312). TBMM'deki tartışmalardan anlaşıldığına göre vekiller İnönü'nün konferansı bırakıp gelmelerinin nedenlerini tam olarak anlayamamışlardır. Birçok milletvekili bu süreçte verilen tavizlerin yeterince düşünülmeden verildiğini öne sürmüştür. İnönü ise buna karşılık olarak şunu belirtmiştir: "Verdiğimiz tavizler kısa vadeli kazançlar değil; uzun vadede Türk milletine yarar sağlayacak stratejik adımlardır," İsmet Paşa, konuşmasına ileriki safhalarda devam ederek, özellikle güney sınırının belirlenmesi sürecinde uluslararası koşulları göz önünde bulundurmanın zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Özellikle Fransa'nın Suriye üzerindeki etkisi ve bölgedeki etnik yapı nedeniyle her iki tarafın da beklentilerinin dikkate alındığını belirtmiştir. Bu bağlamda, "Uluslararası ilişkilerin getirileri doğrultusunda hareket etmek zorundaydık, aksi takdirde daha büyük kayıplar yaşayabilirdik," ifadelerini kullanmıştır. Lozan'da alınan kararların uygulanabilmesi için uluslararası desteğin şart olduğuna dikkat çeken İnönü, "Hiçbir ülke yalnız başına kendi toprak bütünlüğünü sağlayamaz; bu nedenle güçlü destek mekanizmaları oluşturmak zorundayız," şeklinde bir değerlendirme yapmıştır (TBMMGZC., Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, 1923: 1312-1316).

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

Milletvekilleri arasındaki bu tartışmalarda uzun süre sessizliğini koruyan Mustafa Kemal Paşa, murahhas heyetin kesin bir karar vermek için geri gelmediğini söyleyerek, milli amaçların temini için daha kesin bir zafere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Türk heyetinin yurda dönerek, Meclis ve Hükümetten tekrar bir talimat almak istediğini söyleyen İsmet Paşa, Müttefik devletlerin sulh projelerini bizlere kabul ettirmek gibi bir gayretlerinin olmadığını ifade etmiş, kanaatinin bir orta yol bulunması ve müttefiklerle yeniden müzakerelere başlaması olduğunu söylemiştir (TBMMGZC., Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, 1923: 1317).

TBMM'nin bu gizli toplantısının ikinci celsesinde milletvekilleri arasında uzun bir tartışma yaşanmıştır. Hiç konuşmayanlara konuşma hakkı verilmiştir. Tartışmalar başka konulara sıçrayınca Mustafa Kemal Paşa söz alarak, Mecliste bu tür konuşmalarla bir sonuç alınamayacağını, milletvekillerinin konunun özünden uzaklaşarak, müttefik devletlerin yaptığı tekliflere Hükümetin vereceği kararın mühim olduğunu söylemiştir. Bazı milletvekilleri tartışma sonucunda Meclis Başkanının kararın ne olduğunu öğrenmek istediklerini sormaları üzerine oturum başkanı Hüseyin Rauf Bey, bu tartışmaların boşu boşuna uzadığını, görevini yapamayacak hale geldiğini belirtip, Riyaset makamının konunun son şeklinin ne olacağı hakkında bir fikir belirtmeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine söz alıp konuşan Yozgat Milletvekili Feyyaz Ali Bey, "*Fakat Paşa Haz retleri bu takrirler evvela Riyaset tarafından okunmasını ve esasa taalluk eden takrirlerin tefrik edilmesi lâzımdı. İlk okuduğunuz takrir esasa taalluk ediyordu. Halbuki hiç okunmamak lâzımdır*" demiştir (TBMMGZC., Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, 1923: 1324).

Lozan Barış Antlaşması'nın muhtevasına dair zihinlerdeki istifhamların ve harareti müzakerelerin ardından, metnin maddeler temelinde tetkikine geçilmiş; bu süreçte halkın vekilleri kürsüden kendi şahsi ve siyasi mülhazalarını dile getirmişlerdir. TBMM çatısı altında 2-4 Mart 1923 tarihlerinde icra edilen ve antlaşmanın bölüm bölüm masaya yatırıldığı bu oturumlar, Türk diplomasisi için hayati bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Başta Hüseyin Rauf, Hüseyin Avni, Selahattin ve Ali Şükrü Beyler olmak üzere pek çok mebus; milli sınırlar, toprak bütünlüğü ve ülkenin mali-iktisadi geleceği gibi kritik başlıklarda İsmet İnönü'den kapsamlı bir izahat talep etmişlerdir (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim II, Cilt IV, 1923: 2-7). Tartışmaların odağına oturan azınlıklar mevzusunda ise Sinop Mebusu Rıza Nur'un çıkışıyla derinleşen fikir ayrılıkları yaşanmış; Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey ise kavramsal bir netlik isteyerek "azınlık" ifadesinin sınırlarını sorgulamış ve metinde "gayrimüslim azınlık" tabirinin kullanılmasının elzem olduğunu vurgulayarak kontrolsüz hakların toplumsal yapıyı karmaşaya sürükleyeceği uyarısında bulunmuştur (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim II, Cilt IV, 1923: 12). Kapitülasyonların tasfiyesi ve dış borçlar gibi çetin konularda delegasyonun ve müşavir heyetinin ehliyeti tartışmaya açıldığında, Bursa Milletvekili Emin Bey'in hassasiyetine mukabil İsmet İnönü söz alarak; müzakerecilerin üzerindeki baskının azaltılması gerektiğini, aksi takdirde hür iradeyle hareket edemeyen uzmanların vahim hatalara düşebileceğini savunarak heyetine sahip çıkmıştır (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim II, Cilt IV, 1923: 22).

3 Mart tarihindeki Meclis celsesinde, Lozan Konferansı'nın ilk evresine dair mali-iktisadi pürüzler, Musul meselesi ve sınır politikaları masaya yatırılmıştır. Sıtkı, Ali Cenani, Sırrı, Hüseyin Avni ve Hulusi Beyler gibi isimler; özellikle Düyun-ı Umumiye tecrübesine sahip uzmanlar ile Maliye Vekâleti temsilcilerinden müteşekkil ihtisas sahibi bir komisyonun ekonomik yükümlülükler üzerinde çalışmasını talep etmişlerdir (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim II, Cilt IV, 1923: 3-5). Mehmet Şükrü Bey, Musul ve azınlıklar gibi hususlarda taviz verilse dahi İngilizlerin tatmin olmayacağını savunarak bu düğümlerin mutlaka çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, 1923: 6). Buna karşın kimi vekiller Mudanya tecrübesini hatırlatarak fevri hareket edilmemesini, arkalarında kudretli bir ordunun var olduğunu dile getirmişlerdir. 5 Mart'a kadar sarkan bu harareti oturumlar neticesinde, bazı mebuslar mevcut tartışmalardan somut bir netice çıkmayacağı endişesiyle heyete dilekçe vererek, meselelerin projelerle derinleştirilip Lozan'a daha hazırlıklı dönülmesini önermişlerdir (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, 1923: 35-39). Takip eden görüşmelerde Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, Türk parasının altın veya kâğıt bazındaki kıymeti ile borç ödemelerindeki teknik ayrıntılara dair yoğun bir mesai harcamıştır (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, 1923: 55-58). Yozgat vekillerinin nispeten sessiz kaldığı bu süreçte, Mersin Mebusu Selahattin Bey'in toplam borç miktarına dair sorusu üzerine Hasan Fehmi Bey tafsilatlı hesaplamalar sunmuş; Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey'in borçların silindiği yönündeki beklentisine ise "başka bir af şekli yoktur" diyerek gerçekçi bir cevap vermiştir (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, 1923: 60). Nihayetinde, Mart başındaki bu kritik toplantılarda İsmet

İnönü'nün özellikle Boğazlar ve Trakya hattındaki egemenlik haklarını savunmak üzere defaatle söz aldığı görülmektedir (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, 1923: 65-70).

5 Mart 1923 tarihli meclis oturumunda, Lozan Konferansı çerçevesinde masaya yatırılan barış koşulları etraflıca tetkik edilmiş ve İngilizlerin sunduğu tekliflerin Misak-ı Milli ruhuyla çeliştiği yönünde sert eleştiriler yapılmıştır. Oturumun en faal ismi olan Karahisarı Sahip Milletvekili Sırrı Bey, İtilaf Devletleri'nin stratejik bir kurnazlıkla kendi çıkarlarına uygun meseleleri karara bağladıklarını, ancak Türkiye'nin lehine olan hayati mevzuları belirsizliğe ittiklerini savunmuştur. Bu müzakerelerde özellikle Musul'un geleceği, Karaağaç'ın durumu ve Batı Trakya meselesi vekillerin en çok mesai harcadığı başlıklar olarak öne çıkmıştır (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim V, Cilt IV, 1923: 109-112). Aynı gün icra edilen üçüncü celsede ise İngiliz askeri varlığının devam etmesi ve olası bir barışsızlık durumunda İstanbul ile Çanakkale gibi kilit noktaların yeniden işgal tehdidi altında kalabileceği endişesi gündemi meşgul etmiştir. Sivas Mebusu Hüseyin Rauf Bey, İngilizlerin baskın yapma ihtimalinden söz ederken Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey'in "Çanakkale'de yapamadılar" şeklindeki müdahalesi üzerine Rauf Bey; tarihin İngilizlerin her yere çıkabildiğini ancak Türk milleti tarafından mağlup edildiğini kaydettiğini hatırlatarak, "Yine çıkar, yine tepeler atarsınız" sözleriyle ordunun mukavemet gücüne olan güvenini tazelemek suretiyle cevap vermiştir (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim V, Cilt IV, 1923: 124).

6 Mart 1923 tarihinde TBMM'de barış tekliflerini değerlendirmek ve hükümete duyulan güveni tazelemek amacıyla "Lozan Konferansı'ndaki Tekâlifi Sulhiye Üzerindeki Müzakerat ve İcra Vekilleri Heyeti'ne İtimat Takririnin Kabulü" başlıklı gizli bir oturum gerçekleştirilmiştir (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim VI, Cilt IV, 1923: 150-191). Toplantıda, ilk evrede düğümlenen meseleler yeniden masaya yatırılmış ve esas mukavemetin İngiliz kanadından geldiği tespiti yapılmıştır. Osmanlı'dan kopan topraklardaki hazine mülklerinin akıbetine dair Ali Cenani Bey'in açıklamalarına müdahale eden Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey, mali hususlardaki beyanatların "İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu" çalışmalarıyla olan çelişkilerini sorgulamıştır. Ali Cenani Bey ise cevaben, İngilizlerin Sevr'deki taktiklerini sürdürdüklerini, Düyun-u Umumiye borçlarının taksimatında Türk heyetinin haklı tezlerini karşı tarafa tam manasıyla kabul ettiremediğini ve mülk dağılımında basit bir usulün dayatıldığını ifade etmiştir (TBMMGCZ, Dönem I, Birleşim VI, Cilt IV, 1923: 170). Görüşmelerin sabahın ilk ışıklarına kadar süren safhasında söz alan Mustafa Kemal Paşa, mevcut barış şartlarının bu haliyle onaylanmasının mümkün olmadığını kesin bir dille belirtmiştir. Paşa'nın ifadelerinden, Türk tarafının karşı tekliflerini bir telgrafla İtilaf Devletleri'ne iletmediği ancak İngiltere'nin bu uzlaşma zeminini reddettiği açıkça anlaşılmaktadır (Atatürk 2005: 44). Meclis içindeki hararetli tartışmaların ardından, nihayetinde Türk Murahhas Heyeti ile hükümete barış görüşmelerini nihayete erdirmeye karar alma hususunda tam yetki verilmiştir. Bu tarihi dönemde Yozgat Milletvekili Feyyaz Ali Bey de şehri adına güven oylamasına katılarak hazırlanan takririn altına imzasını atmıştır.

Lozan Antlaşması'nın Mecliste Onaylanması ve Süleyman Sırrı Bey'in Tutumu

Yaklaşık iki aylık bir fasılının ardından 23 Nisan 1923'te tekrar kurulan müzakere masası, çetin pazarlıkların neticesinde 24 Temmuz 1923'te "Lozan Antlaşması"nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu diplomatik muvaffakiyetle birlikte Türk ordusu, Milli Mücadele sahalarında kazandığı askeri zaferleri siyasi bir tescille bütün dünyaya ilan etmiştir (Korkmaz 2022: 39). Antlaşmanın TBMM'deki onay süreci 21-23 Ağustos 1923 tarihlerinde gerçekleşmiş; yapılan oylamada metin, 14 muhalif oya karşılık 213 kabul oyuyla resmen tasdik edilmiştir. Bu tarihi oturuma ikinci dönem Yozgat mebusları olarak iştirak eden Süleyman Sırrı, Mehmet Salih (Bozok), Mehmet Avni (Doğan) ve Ahmet Hamdi (Divanlıoğlu) Beylerin tamamı "evet" oyu kullanarak antlaşmaya destek vermişlerdir (Öztürk 2012: 294-297). Müzakereler esnasında kürsüye çıkan Yozgat Milletvekili Avni Bey, senelerce süren kesintisiz savaşların Türk halkını takatinden düşürdüğünü ve milletin büyük bir bitkinlik içinde olduğunu dile getirerek, toplumsal toparlanma için bu barışın vakit kaybetmeksizin tesis edilmesinin hayati bir gereklilik olduğunu vurgulamıştır (TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 8, 22.8.1923: 254-255).

Meclis oylamasına sunulmadan evvel "Lozan Sulh Muahedenamesi" başlığıyla kitapçık formatında basılarak vekillere dağıtılan antlaşma metni, oylama sırasında ciddi bir muhalefetle de karşılaşmıştır. Aralarında Kılıç Ali, Ali Cenani, Mustafa Necati, Şükrü Bey (Kaya) ve Yahya Kemal Bey (Beyatlı) gibi isimlerin bulunduğu on dört milletvekili; özellikle Hatay, Batı Trakya ve Musul gibi bölgelerin vatan sınırları dışında kalmasını gerekçe göstererek, metnin Misak-ı Milli hedeflerini tam manasıyla karşılamadığı iddiasıyla ret oyu kullanmışlardır (Uyar 2023: 155-170). Bu sert tenkitler ve tartışmalar esnasında Yozgat mebuslarının, Avni Bey haricinde kürsüye çıkıp şerh düşmemeleri, genel bir mutabakat

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

içinde olduklarını göstermektedir. Nitekim Yozgat Milletvekili Avni Bey'in barışın zaruretine dair yaptığı tesirli konuşma, diğer Yozgat temsilcileri tarafından ayakta alkışlanmış ve meclis sıralarından gelen destekleyici müdahalelerle tüm vilayet heyetinin bu uzlaşi zeminini onayladığı mühürlenmiştir.

21 Ağustos 1923 tarihinde TBMM çatısı altında düzenlenen ve "Lozan'da Münakit Sulh Muahede, Mukavele ve Senedatin Tasdikine Dair Kanun Lâyihası ve Hariciye Encümeni Mazbatası" başlığını taşıyan tarihi oturumda, öncelikle antlaşmanın hukuki metinleri okunmuş; Ali Fuat Cebesoy'un riyaset ettiği bu celsede Dışişleri Komisyon Başkanı Yusuf Kemal Tengirşenk ile mazbata sözcüsü Tefvik Rüştü Aras izahatlarda bulunmuşlardır. Yusuf Kemal Bey, konuşmasının merkezine Lozan'ın Türkiye'ye uluslararası arenada kazandırdığı tam eşitlik statüsünü yerleştirirken (TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, 1923: 221-223), muhalif kanattan Mersin Mebusu Niyazi Ramazanoğlu kürsünün en uzun konuşmasına imza atarak tam bağımsızlığın tesis edilemediğini ve haritaların milli ülkülerle örtüşmediğini savunmuş, antlaşmayı esasen Osmanlı Devleti'nin resmi bir tasfiye vesikası olarak nitelendirmiştir (TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, 1923: 223-233). Meclisin en faal isimlerinden biri olan Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey ise bu süreçte, memleketin selametine doğrudan katkı sağlamayacağını düşündüğü kısır siyasi polemiklerin dışında kalmayı tercih ederek, ağırbaşlı ve itidalli bir tavır sergilemiştir.

Meclis kürsüsünde söz alan Urfa Milletvekili Yahya Kemal Beyatlı, Türkiye'nin güney hattına dair ciddi itirazlar yükselterek, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi'ne atıfla Suriye sınırının anatomisini çıkarmıştır. Sınırın Lazkiye'nin daha güneyinden başlaması icap ettiğini savunan Beyatlı, ezici bir Türk çoğunluğuna sahip geniş toprakların vatan sınırları dışında terkedilmesini kabullenemediğini dile getirmiş; bu haklı serzenişe İstanbul Mebusu Hamdullah Subhi Tanrıöver de güney sınırındaki stratejik boşluklara parmak basarak destek vermiştir (TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, 1923: 233-234). Menteşe Milletvekili Şükrü Kaya ise muazzam bedeller ödenerek kazanılan askeri başarıların nihai gayesinin Misak-ı Milli'yi tam manasıyla hayata geçirmek olduğunu hatırlatmış, milli sınırlar içerisinde özgür ve bağımsız bir devlet kurma idealinin Türk milletinden her dönem esirgendiğini, aynı mahrumiyetin Lozan'da da tekerrür ettiğini savunmuştur. Kaya, sadece sınırlar noktasında değil; Adalar, Boğazlar ve ekonomik bağımsızlık başlıklarında da hedeflerin gerisinde kaldığını vurgulayarak antlaşmaya muhalefet etmiştir (TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, 1923: 235-238). Eleştiri oklarını Trakya hattına çeviren Tekirdağ Mebusu Faik Öztrak ise bölgenin bölünmez bir bütün olduğunu ifade ederek Batı Trakya'nın dışarıda bırakılmasına sert tepki göstermiştir. 1913 yılında tesis edilen Batı Trakya Geçici Hükümeti mensuplarının hukukunu koruyacak hükümlerin eksikliğine dikkat çeken Öztrak, bu gerekçelerle Lozan'a hayır oyu veren isimler arasında yerini almıştır (TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, 1923: 238-241).

22 Ağustos tarihli TBMM celsesinde Lozan'a dair müzakereler tüm hızıyla sürmüştü; İzmir Milletvekili Mustafa Necati, uzun soluklu bir mesainin mahsulü olan bu antlaşma dolayısıyla Türk delegasyonunu ve Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik etse de metindeki ciddi noksanlıklara parmak basmıştır. Özellikle Osmanlı'dan tevarüs eden borç yükünün büyük bir kısmının Türkiye'nin omuzlarına bırakılmasını ve kapitülasyonların tasfiyesinin 1929 yılına kadar ertelenmesini eleştiren Mustafa Necati, antlaşmanın 59. maddesi uyarınca Yunanistan'dan talep edilen savaş tazminatından feragat edilmesine de sert bir dille karşı çıkmıştır. Saruhan Mebusu Vasıf Çınar Bey ise, Osmanlı mülkünde Avrupalı devletlerin iç işlerine müdahale etmek için kullandığı kanalların hala açık olduğunu savunmuş; Lozan'ın 92 ve 93. maddeleri kapsamında ihdası öngörülen karma mahkemelerin bağımsızlık ruhuyla bağdaşmadığını ileri sürerek bu düzenlemelere şerh düşmüştür (TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 8, 1923: 245-249, 249-252).

Lozan Barış Antlaşması'na muhalif bir duruş sergileyen İstanbul Milletvekili Süleyman Sırrı Aral Bey, özellikle Yunanistan ile gerçekleştirilecek olan nüfus mübadelesine dair hükümlere şerh düşmüş; bu süreci, Türk varlığının Avrupa topraklarından sistemli bir şekilde sökülüp atılması politikasının nihai bir halkası olarak betimlemiştir. Diğer taraftan, antlaşmanın tasdik edilmesi yönünde irade beyan eden Yozgat Milletvekili Avni Bey ise, belgenin ulusal menfaatlerle tam manasıyla örtüşmeyen, pürüzlü kısımlar barındırdığını inkâr etmemiştir. Ancak Avni Bey'e göre, altı asır hüküm sürmüş koca bir imparatorluğun enkazı üzerinde yükselen yeni devletin, mevcut siyasi ve askeri gerçekliklerin dayattığı bir mecburiyetle bu metni imzalamaktan başka makul bir seçeneği kalmamıştır. Batılı güçlerin yakın geçmişe kadar Türk milletine karşı takındıkları mesafeli ve hasmane tutumu bir kenara bırakıp, artık birbirleriyle yarışır şekilde

diplomatik münasebet kurma arayışına girmelerini büyük bir kazanım olarak gören Avni Bey sözlerine şu şekilde devam etmiştir;

Garp bütün silahlarıyla, bütün ihtirasıyla bizim ölümümüzü temasa ederken ve ondan İstifade ümitleri beklediği bir zamanda ismini ne vakit zikredersek kalbimizde bir tufanı mübeccel uyandıran Reisi Muhteremimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve onun etrafında toplanan bir zümrel nâciye milletin menabil âliyei kuvasım hüsnüsümâl ederek bu esaret paçavrasını yırttıktan sonra haysiyeti ve şerefi mütekabil esası üzerine akdedilmiş bir Muahedename getiriyorlar. Muahedenin memleket ve milletimize muzır olan ....kaydeden arkadaşlarımızın teessüratına hepimiz İştirak ederiz. Fakat öyle acı hakikatler, emrivakiler vardır ki, hayatta arzu edilmese de, söylenmese de, istenmese de zaruret halinde kabul mecburiyeti vardır. Bugün Heyeti Aliyenlz böyle bir vakanın karşısında bulunuyor....(TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 8, 22.8.1923: 254); : Öztürk, 1993: 105).

Memleketin muhtaç olduğu huzur ve istikrar ikliminin kalıcı hale gelmesi için Meclis'in bu tarihi belgeyi derhal onaylaması gerektiğini savunan Avni Bey "ölmeyi bilmiyen bir millete sulhu vermekte korkmayın. Zira sulh için geçen devrei tevakkuf, onun için yeni bir merhale, yeni bir adım olacaktır, hukukuna! alabilmek! için yeni bir devrei tevekkuf olacaktır" diyerek sözlerine sön vermiştir (TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 8, 1922: 252).

Karesi Milletvekili Ahmed Süreyya Örgöevren Bey, elde edilen diplomatik zaferin Türk milletinin cephede sergilediği destansı mücadelenin somut ve maddi bir semeresi olduğuna dikkat çekmiştir. Meclis kürsüsünden söz alan İstanbul Milletvekili ve usta tarihçi Abdurrahman Şeref Bey ise bizzat Mustafa Kemal Paşa'yı hedefleyen tebrik dolu, tesirli ve manidar bir hitabede bulunmuştur. Tartışmaların ve beyanatların nihayetinde, eleştiri oklarını göğüslemek üzere söz alan Dışişleri Encümeni Başkanı Tefik Rüştü Bey, vekillerin yönelttiği tüm itirazlara kapsamlı yanıtlar vererek oturumu neticelendirmiştir (TBMMZC, Dönem II, Cilt 1, Birleşim 8, 1923: 260, 261).

23 Ağustos 1923 tarihindeki nihai oturumda kürsüye gelen Dışişleri Bakanı ve Lozan Başdelegesi İsmet Paşa, Cihan Harbi'nin bitişinden Lozan'a uzanan o meşakkatli istiklal yürüyüşünün muhasebesini yapan tarihi bir nutuk irat etmiştir. Süreç boyunca İngiltere ile kördüğümüne dönen meseleleri aşmak adına diğer devletlerle ikili temaslar kurarak bir denge siyaseti gütmeye çalışmışsa da bu diplomatik hamlelerin arzu edilen neticeyi vermediği görülmüştür (Bırsel 1998: 16-19). Avrupa'nın kudretli aktörleriyle münasebetlerin tavizsiz bir tam bağımsızlık ekseninde yürütüldüğünün altını çizen Paşa, Türkiye'nin bu çetin "Lozan sınavından" alınımın akıyla çıktığını beyan etmiştir. Batı Trakya'daki soydaşların hukukuna dair gerekli teminatların alındığını ve Türk milletinin hassas olduğu noktaların titizlikle muhafaza edildiğini dile getiren İsmet Paşa; imparatorluk mirasının bir neticesi olarak pek çok Müslüman nüfusun sınırlar dışında kalmış olmasına rağmen, yeni Türkiye'nin üzerine düşen tarihi mesuliyeti fazlasıyla ifa ettiğini savunmuştur. Onun bu hitabetindeki kavramsal tercihleri ve üslubu, imparatorluk bakiyesinden ulus devlet kimliğine geçişin en somut tezahürü olarak kayıtlara geçmiştir (Uyar 2023: 164). Kapitülasyonların tasfiyesinin tüm dünyaya tescil ettirilmesiyle birlikte, Türkiye'nin artık "kendi evi içerisinde, tıpkı diğer milletler gibi tam manasıyla müstakil ve efendi" bir konuma yükseldiğini vurgulayan Paşa, bu başarının tesadüfi olmadığını, aksine derin bir stratejik planın meyvesi olduğunu belirtmiştir (TBMMZC, Dönem II, Birleşim 8, Cilt 1, 1923: 264-282). İsmet Paşa'nın bu kapsamlı izahatlarını pürdikkat takip eden Süleyman Sırrı Bey, Salih Bozok, Mehmet Avni Bey ve Ahmet Hamdi Divanlıoğlu gibi Yozgat mebusları da sergiledikleri yapıcı tavırlarla heyet başkanının arkasında durduklarını ve sunulan barış vizyonunu benimsediklerini göstermişlerdir.

Lozan'a yönelik eleştiriler sonraki yıllarda Türk siyasetini etkilemiş olsa da Musul dışındaki meseleler Türkiye'nin lehine sonuçlanmıştır. Lozan, Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözümünün başlangıcını simgelemiştir. Yozgat milletvekilleri Lozan Anlaşması'na kabul oyu vererek Türkiye'nin barışçıl çözümlerle sorunlarını aşmasına destek olmuş ve çağdaşlaşma çabalarını desteklemiştir. Özellikle Avni Bey'in çok uzun süredir savaş durumunda olan bir halkın uluslararası geçerliliği olan böyle bir barış anlaşmasına artık ihtiyacının çok fazla olduğunu dile getirmesi önemlidir. Yozgat milletvekillerinin Lozan Barış Anlaşmasına kabul oyu vermiş olmaları ve bu süreçte Türkiye'nin iç huzurunu bozacak nitelikteki siyasi tartışmalara katılmamaları onların ancak yüksek seviyeli vatanperverlikleriyle açıklanabilir. Süleyman Sırrı Bey, antlaşmanın TBMM'de onaylanması vesilesiyle dua edilmesini ve okunacak Fatıha suresinin şehitlerin ruhlarına hediye edilmesini önermiştir.

Büyük Millet Meclisininin 23 Nisan 1336 tarihinde resmî kûsadı merasiminde teberruken dua buyurmuş olan Bursa Mebusu Muhterem Mustafa Fehmi Efendi Hazretleri tarafından Lebulhamda velminne İstihsal edilen

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

maksadı milliyi tevsik ve teyid eden İşbu Muahedenamenin tasdiki dolayisiyle de bir dua tilavet buyurulmasını ve bu vesile ile de İstihsali zafer uğrunda işarı hûnu şehamet eden Mukaddes Şühedamızın ervahı mübarekelerine İthafı fatiha olunmasını teklif eylerim (Öztürk, 1993:138).

Bunun üzerine, Bursa Milletvekili Mustafa Fehmi Efendi kürsüye çıkarak bir dua okumuş ve onun bu duasına tüm milletvekilleri Fatiha okuyarak katılmış, TBMM'nin Lozan oturumu böylece sona ermiştir (TBMMZC., Dönem II, Birleşim 8, Cilt 1, 23.08.1923: 284-285).

Sonuç

Birinci TBMM çatısı altında görev yapan Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in, Milli Mücadele'nin diplomatik safahatında ve özellikle Lozan müzakereleri sürecinde edilgen bir figür olmanın çok ötesinde bir performans sergilediği müşahede edilmektedir. Süleyman Sırrı Bey; azınlık hakları, sınırların muhafazası ve tam bağımsızlık gibi temel düsturlar çerçevesinde net tavırlar takınarak, meclis içindeki karar alma süreçlerine doğrudan müdahil olan sorgulayıcı bir siyasi özne profili çizmiştir. Onun sergilediği bu duruş, sadece bir yerel temsilcinin bölgesel endişelerini yansıtmakla kalmamış; aksine Türkiye'nin uluslararası alandaki konumuna dair geniş ve stratejik bir vizyonu ortaya koymuştur. Özellikle Sovyet Rusya ile kurulacak diplomatik köprülerin mali zeminine sunduğu katkı, devrin jeopolitik dengelerini doğru okuyan rasyonel bir devlet adamı yaklaşımını simgelemektedir. Lozan Konferansı'nın meclis kürsüsündeki harareti yankıları esnasında "azınlık" kavramının hukuki sınırlarına dair yaptığı teknik müdahale ve güney hattındaki toprak bütünlüğüne ilişkin ısrarlı tutumu, Misak-ı Milli idealine olan sarsılmaz sadakatinin yanı sıra, antlaşma metnindeki muhtemel boşlukların gelecekte doğurabileceği riskleri sezen bir ferasetin ürünüdür. Sürecin sonuna gelindiğinde ise, metindeki noksanlıklara dair çekincelerini saklı tutmakla birlikte Lozan'a "evet" oyu vermesi; uzun ve yıkıcı harp yıllarının ardından yorgun düşmüş bir halkın kalıcı huzur, istikrar ve küresel meşruiyet ihtiyacını her şeyin üzerinde tutan realist bir politik anlayışı benimsediğini kanıtlamıştır.

Elde edilen bu bulgular çerçevesinde, Türkiye'nin kuruluş evresindeki dış politika literatürüne yönelik yeni bir tartışma sahası açmak elzemdir. Mevcut akademik külliyatın hatırı sayılır bir kısmı, genellikle İsmet İnönü, Rauf Bey ve Mustafa Kemal Paşa gibi karizmatik ve merkezi figürlerin rollerini merkeze alırken; meclis çatısı altındaki geniş temsil tabanının ve taşradan gelen vekillerin bu sürece sundukları katkıları yeterince derinlemesine incelememektedir. Süleyman Sırrı Bey'in sergilediği portre, merkez ile çevre arasındaki dış siyaset algısının her daim mutlak bir paralellik arz etmeyebileceğini, ancak ulusal menfaatler söz konusu olduğunda nasıl ortak bir paydada birleştiğini kanıtlaması açısından hayati bir önem taşımaktadır. Nitekim Akın ve Seyfettinoğlu (2025) gibi araştırmacıların çalışmaları yerel temsil olgusuna değinse de, bu temsilin zabıt ceridelerine yansıyan somut tezahürlerini ve bireysel çıkışların yarattığı etkileri tam manasıyla analiz etmekte eksik kalmıştır. Benzer şekilde, Lozan'ı makro düzeyde ele alan pek çok temel eser (Örn: Oran, 2022), milletvekillerinin gizli oturumlardaki harareti tartışmalarını, taşıdıkları derin endişeleri ve müzakere sürecine yön veren iç siyasi devingenliği yansıtmakta zayıf kalmıştır. Bu çalışma, söz konusu kaynaklardaki metodolojik boşluğu doldurmaya gayret ederek; dış politika tarihinin sadece başdelegelerin şahsi maharetiyle değil, aynı zamanda Süleyman Sırrı Bey gibi denetleyen, talimat veren ve nihai kararı onaylayan meclis iradesinin kolektif bir ürünü olduğunu savunmaktadır. Neticede, Süleyman Sırrı Bey'in Milli Mücadele dönemindeki dış politik gelişmelere karşı takındığı tavır, Türk dış politikasının inşasının Ankara'daki TBMM çatısı altında yürütülen çok sesli ve kolektif bir işişare sürecinin doğal bir sonucu olduğunu sarıh bir biçimde teyit etmektedir.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A., Özkan, F. H. (1994). *Yozgat meşhurları (1900 doğumlulara kadar)*. Kariyer Matbaacılık.
- Akın, B., Seyfettinoğlu, Ü. K. (2025). Yerleşim teorisinin tarihsel gelişimi ve sistematik literatür taraması. *Fiscaoeconomia*, 9(1),452-482. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1505780>
- Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE). (1920). [Arşiv belgesi]. 20/60.
- Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATESE). (1920). *İstiklal Harbi Kataloğa* [Arşiv belgesi]. İSH, 1419/16.
- Ata, F. (2004). Divan-ı harb-i örfi mahkemelerinde ermeni tehciri yargılamalarına istatistiksel bir bakış (1919-1921). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 297-323. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/258116>.
- Atatürk, M. K. (2005). *Bütün eserler*. (Cilt 15). Kaynak Yayınları.
- Birsnel, M. C. (1998). *Lozan*. (Cilt 1). Sosyal Yayınlar.
- Bozkurt, C. & Korkmaz, E. (2025). Millî mücadele döneminde Yunanlıların Bursa'da idare-i muhtariye kurma girişimi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (47), 99-113. <https://doi.org/10.26650/YTA2025-1466899>
- Budak, M. (1996). TBMM gizli celse zabıtlarına göre Lozan konferansı ve İskenderun sancağı. *İlmi Araştırmalar* (2), 39-46. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73146>
- Cebesoy, A. F. (2007). *Siyasi hatıralar büyük zaferden Lozan'a Lozan'dan cumhuriyete*. (Cilt 1-2). Temel Yayınları.
- Çoker, F. (1994). *Türk parlamento tarihi I, III: millî mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*. TBMM Vakfı Yayınları.
- Erdal, İ. (2020). Tarım ve hayvancılığa dayalı kalkınma bağlamında kurulan bir sivil toplum kuruluşu: Türkiye tiftik cemiyeti ve faaliyetleri. *History Studies*, 12(4), 1733-1761. https://www.historystudies.net/tarim-ve-hayvanciliga-dayali-kalkinma-baglaminda-kurulan-bir-sivil-toplum-kurulusu-turkiye-tiftik-cemiyeti-ve-faaliyetleri_1799
- Gamsız, A. (2002). Millî mücadele döneminde yeni Yozgat gazetesi (Tez no: 110014). [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Tk4Pp3m-VPt_PZh7LIRWVw&no=9zcCFyHN07ij9Gi3-eEHA
- Goloğlu, M. (1970). *Millî mücadele tarihi*. (Cilt III). Goloğlu Yayınları.
- Hâkimiyet-i Milliye*. (10 Nisan 1920). No:4, 4.
- İnönü, İ. (1987). *Hatıralar*. (Cilt 2). Bilgi.
- Karaca, T. N. (2004). *Son Osmanlı meclis-i mebusan seçimleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kılıç Ali. (1955). *Kılıç Ali hatıralarını anlatıyor*. Sel Yayınları.
- Korkmaz, E. (2022). Birinci İnönü muharebesi esnasında Bursa üzerinden şekillenen Yunan harp harekâtı: arşiv belgeleri ekseninde bir analiz. *Atatürk Dergisi*, 11(1), 34-44. <https://doi.org/10.5152/JA.2022.7-35>
- Ocak, A. Y. (1973). Millî mücadelede çapanoğlu isyanı. *Türk Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7(10), 183-149. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/577478>.
- Oran, B. (2022). *Türk dış politikası 1919- 1980*. (15. Baskı). İletişim Yayınları.
- Öztürk, K. (1993). *Türk parlamento tarihi: TBMM II Dönem I*. TBMM Vakfı.
- Öztürk, G. (2012). 1. ve 2. Dönem Yozgat milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri (Tez no: 322297). [Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=9zraumnRAjLHN5M5eRojWQ&no=jlD8uhm1rmzuAZi_ImiW-Q
- Öztürk, G. (2018). Birinci dönem Türkiye büyük millet meclisi'nde Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı Bey (İçöz). *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 7(19), 65-79. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/652595>
- Öztürk, G. (2024). Süleyman Sırrı İçöz (1878/1879-1963). İçinde *Atatürk Ansiklopedisi*. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1894/S%C3%BCleyman-S%C4%B1rr%C4%B1-%C4%B0%C3%A7%C3%B6z-\(1878/1879-1963\)-](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1894/S%C3%BCleyman-S%C4%B1rr%C4%B1-%C4%B0%C3%A7%C3%B6z-(1878/1879-1963)-)

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

- Şahingöz, M. (2016). Millî mücadelede Yozgat ve havalisinde çeşitli olaylar karşısında yapılan tezahürat, protesto ve mitingler. [Tam Metin]. İçinde *Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Yozgat: Bozok Üniversitesi. s. 183-200. <https://avesis.gazi.edu.tr/yayin/0ad01193-93f4-4007-ba6f-ae2460f6bcef/milli-mucadele-de-yozgat-ve-havalisinde-cesitli-olaylar-karsisinda-yapilan-tezahurat-protesto-ve-mitingler>
- Şehitlerimiz*. (1998). (Cilt V). Millî Savunma Bakanlığı.
- Tansel, S. (1978). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar*. (Cilt 1-IV). Milli Eğitim Basımevi.
- Taş, N. F. (1987). *Millî mücadele döneminde Yozgat*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tural, S. (2013). Türkiye Cumhuriyeti'nin tapu tescil antlaşması: Lozan. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(55), 1-16. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1682722>
- Türk İstiklâl Harbi: Güney Cephesi*. (1966). (Cilt IV). Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi Sicil Dosyaları. (1920). Tercüme-i Hal Kâğıdı (TBMM Arşivi, NSD). [Arşiv belgesi]. NSD 431, NSD 432, NSD 433, NSD 434, NSD 436, NSD 437. <https://www.tbmm.gov.tr/milletvekili/milletvekilidetay?DonemId=f72877c2-f516-037b-e050-007f01005610&Id=f72877c2-c55e-037b-e050-007f01005610>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1920). Dönem 1, Cilt 12, s. 69.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (25 Nisan-1 Nisan 1920). Dönem I, Birleşim 8, Cilt I, s. 121, 178.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1920). Dönem 1, Birleşim 1000, Cilt 1, s. 54.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1920). Dönem 1, Birleşim 100, Cilt 5, s. 468.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1920). Dönem 1, Birleşim 100, Cilt 5, s. 469.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1920). Dönem 1, Birleşim 100, Cilt 5, s. 470.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (7 Temmuz 1920). Dönem. I, Birleşim 21, Cilt II, s. 114-115.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (7 Mart 1920). Dönem I, Birleşim IV, Cilt II, s. 7.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (11 Kasım 1920). Dönem 1, Cilt V, s. 367.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (6 Mart 1920). Dönem I, Cilt 4, s. 170.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1922). Dönem I, Birleşim 121, Cilt 24, s. 974-976.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1922). Dönem I, Birleşim 132, Cilt 24, s. 340.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1922). Dönem I, Birleşim 132, Cilt 24, s. 345.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1922). Dönem I, Birleşim 132, Cilt 24, s. 340.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1922). Dönem 1, Birleşim 132, Cilt 24, s. 378-379.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1922). Dönem 1, Birleşim 132, Cilt 24, s. 379-380, 382-383, 384-385.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1922). Dönem 1, Birleşim 132, Cilt 24, s. 383-384.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1922). Dönem 1, Birleşim 132, Cilt 24, s. 385-386.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1922). Dönem I, Birleşim 132, Cilt 24, s. 340.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (18 Kasım 1922). Dönem I, Cilt 24, s. 549.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (28 Kasım 1922). Dönem I, Cilt III, s. 1245-1249, 1260.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1923). Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, s. 1304-1325.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1923). Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, s. 1304-1306.

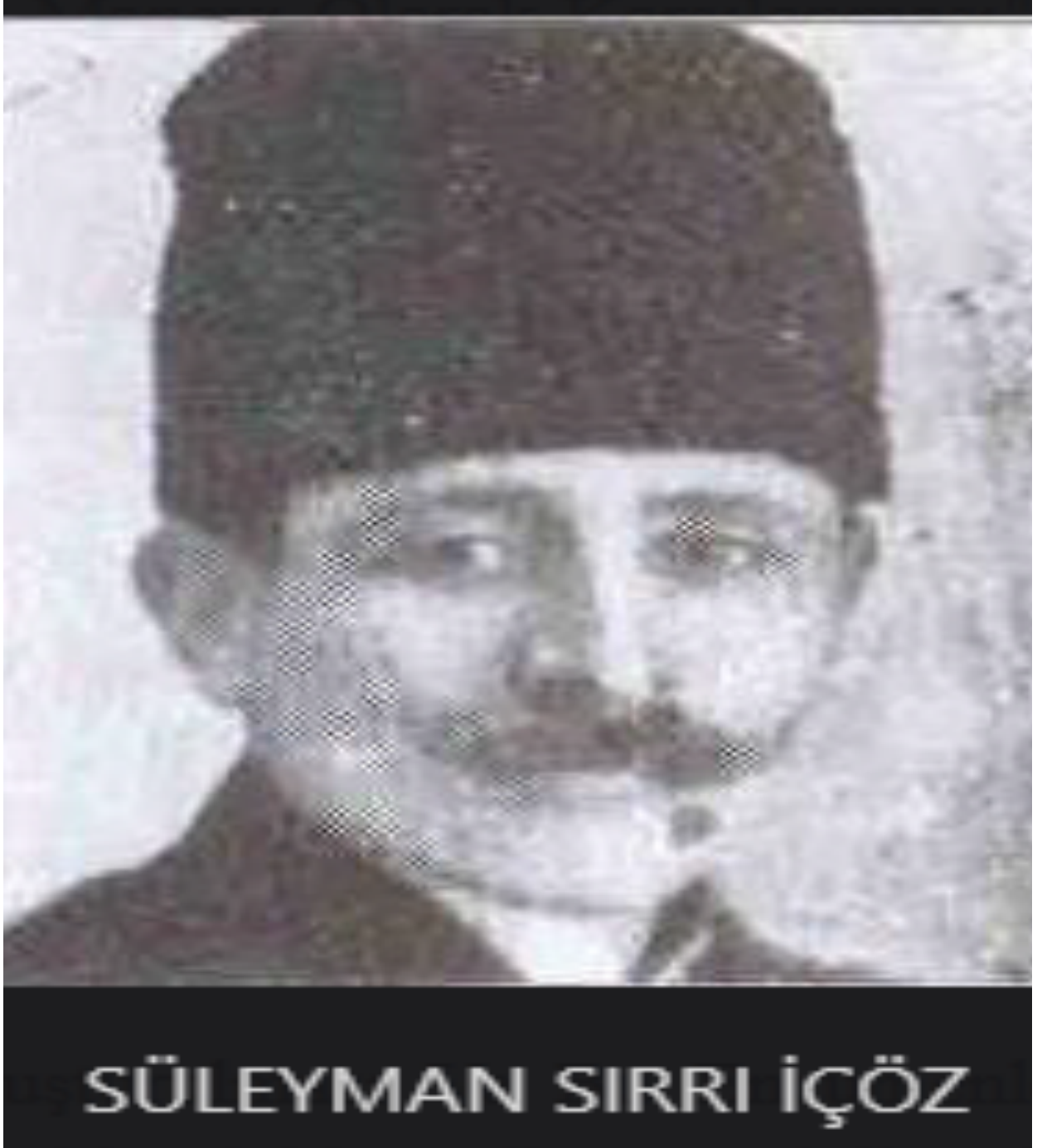
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1922). Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, s. 1312.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1923). Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, s. 1312-1316.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMZC-TBMMGZC). (1923). Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, s. 1317.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (1923). Dönem I, Birleşim 200, Cilt 27, s. 1324.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (2 Mart 1923). Dönem I, Birleşim II, Cilt IV, s. 2-7.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (2 Mart 1923). Dönem I, Birleşim II, Cilt IV, s. 12.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (2 Mart 1923). Dönem I, Birleşim II, Cilt IV, s. 22.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (2 Mart 1923). Dönem I, Birleşim II, Cilt IV, s. 3-5.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (3 Mart 1923). Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, s. 6.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (3 Mart 1923). Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, s. 35-39.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (3 Mart 1923). Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, s. 55-58.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (3 Mart 1923). Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, s. 60.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (3 Mart 1923). Dönem I, Birleşim III, Cilt IV, 3, s. 65-70.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (5 Mart 1923). Dönem I, Birleşim V, Cilt IV, s. 109-112.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (5 Mart 1923). Dönem I, Birleşim V, Cilt IV, s. 124.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (6 Mart 1923). Dönem I, Birleşim VI, Cilt IV, s. 150-191.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri (TBMMGZC). (6 Mart 1923). Dönem I, Birleşim VI, Cilt IV, s. 170.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (21.8.1923). Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, s. 221-223.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (21.8.1923). Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, s. 223-233.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (21.8.1923). Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, s. 233-234.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (21.08. 1923). Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, 235-238.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (21.08.1923). Dönem II, Cilt 1, Birleşim 7, s. 238-241.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (22.08.1923). Dönem II, Cilt 1, Birleşim 8, s. 245-249, 249-252.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (22.08.1923). Dönem II, Cilt 1, Birleşim 8, s. 254-255.

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (23.08.1923). Dönem II, Cilt 1, Birleşim 8, s. 260, 261.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (23.08.1923). Dönem II, Cilt 1, Birleşim 8, s. 264-282.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (23.08.1923). Dönem II, Birleşim 8, Cilt 1, s. 284-285.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1923). Dönem II, Cilt III, s. 9-10.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1923). Dönem II, Cilt XVI, s. 126.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC). (1923). Dönem II, Cilt XVIII, s. 394.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi Madalya Defteri. (24 Ekim 1923). TBMM Arşivi, MD. [Arşiv belgesi]. 1575, No:47, 24 Ekim 1923.
- Türkmen, İ. (2008). I. TBMM hükümeti döneminde İsmail Fazıl Paşa'nın nafia vekilliği görevi (1920-1921). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X(3), 132-158. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4813088>
- Uyar, H. (2023). İkinci meclis'te "Lozan'a hayır" diyen milletvekilleri ve siyasi akıbetleri. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılı Özel Sayısı, 155-170. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3414680>
- Yalçın, A. S. (2003). Cumhuriyetin ilanında emeği geçenler. AAMD, Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılı Özel Sayısı, XIX (56), 673-704. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1680486>
- Yaman, M. & Küçükşen, M. (2018). Yerel yönetimlerin demokratikleşmesi açısından yerel katılımın incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 247-259. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/428901>

Ekler

Ek-1 Süleyman Sırrı (İçöz) Bey

Çoker, 1994: 977

Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'in Lozan Konferansı Sürecindeki Görüş ve Tutumları

Ek-2 TBMM'de Sulh muahedesinin fasıl, fasıl müzakeresi ve Süleyman Sırrı Bey

I : 2   2 . 3 . 1339   C : 3

bilmeyenlerin bir tercümanları bulunur. Fakat biz bunu diğer muahedelerde hem şifahi, hem tahriridir. Biz tahriri kısmını kaldırmaya muvaffak olduk, o bir tarafı kaldırtmadık. Bu budur. Buyurduğunuz kapitülasyon umumî beynelmilel olduğu için ve tarafeyince mütekabil olduğu için, kapitülasyon değildir. Fakat şeraite bakarsanız kapitülasyon şeraiti gibidir. Fakat ne yapalım ki misakı millimiz bunları kabul etmiştir. Öyledir, kabul etmiştir.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — İstiklâli muhil taahhüdatı mücbbede memleketin istikbalini bağlamaktadır.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz, tekrar arz edeyim. Beşinci maddeyi düvelî itilafiyeye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında tefrik eden esasatı âtiye dairesinde ve akalliyetlerin hukuku mahfuzdur.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurunuz bu esatır. Fakat bu demek değildirki Türkiye'de herkes parmağını soksun. Bu demek değildirki hukuku esasıyeye kadar Divanı Âliye kadar Türkiye'de bir kanun, bir mahkeme kurabilsin. Bu esasat bazı yerde muhafaza edilmiştir. Fakat Türkiye'de milliyet olamayacaktır. Müslimlere parmakları vardır ve oynayacaklardır. Gayet ağır görüyorum.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Bu hukuk bizim için zarurîkabuldür. Misakı millî kabul etmiştir. Onlar onu demiştir. Zaten İngilizler kabul etmek istemedi. Kıyamet koptu. İnkıtaa kadar gitti. Fakat bir mesele vardır. Onu daima düşünmeniz lâzımdır. O da mübadeleci ahali meselesidir. Bu mübadeleyi icbarî bir surette kabul etmişizdir. Bu kabul edildikten sonra, bunların hükmü yoktur. Akalliyetlerin hukuku yoktur. Değil mi efendim? O vakit tazmin eder, zatt âlinize bilahare arz ederim. Çünkü uzamasın efendim.

REİS — Hacı Şükrü Bey buyurunuz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Ben vazgeçtim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, bu fasılda akalliyetlerden maksat Hıristiyan akalliyetler midir? (Gürültüler)

REİS — Rica ederim sükût edelim. Buyurunuz devam ediniz.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Gayri müslimler hakkında.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Pek âlâ 37 nci maddede gayri müslim akalliyet diye tasrihe lüzum var.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Oradaki akalliyetlerden maksat gayri müslimler hakkında Hıristiyan demek.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — O halde 37 nci madde zaittir. Çünkü çok su götürür yerleri vardır.

RİZA NUR BEY (Devamla) — 37 nci madde umumî bir tabirdir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Şu halde 38 nci madde de gayri müslim akalliyetler diye tasrih edildikten sonra 37 nci maddeye hiç lüzum yoktur.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Koydular, anlatamadık efendim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Arap çorbasına döndü memleket.

RİZA NUR BEY (Devamla) — O mahzuru görme. Orada çünkü mübadeleleri yapmışızdır, hepsine hatime çekilmiştir. 36 nci madde görüyorsanız zaten...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Ne kadar kuvvei müeyyidesi olduğunu da görüyorsunuz.

RİZA NUR BEY (Devamla) — Öyledir. Fakat Kanunu Esasiyi açarsanız görürsünüz. Orada da bu ahkâm yok mudur? Zaten Kanunu Esasi teklif etmiştir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Kanunu Esasi Paçavradır.

POZAN BEY (Urfa) — Efendim afvi umumî buyurdunuz. Bu afvi umumî yalnız bizimle Yunan arasında mı, yoksa bilumum devletler arasında mıdır?

RİZA NUR BEY (Devamla) — Onu sırası gelince arz edeceğim. Mamafî şimdi cevap vereyim. Afvi umumî bir defa Yunan ile bizim aramızda, sâniyen düvelî itilafiyeye ile bizim aramızda.

REİS — Rica ederim bu müzakere akalliyetlere aittir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim resmî, gayri resmî her fasıl olursa olsun ortada devran eden bir söz vardır. Türk ortodoksları namı altında Anadolu'da patrikhane tesis etmiş bulunuyorlar. Bunlar mübadeleye dahil midir, değil midir?

RİZA NUR BEY (Devamla) — İsterseniz mübadele ederseniz, istemezseniz size tabidir. Çünkü böyle mübadele ahkâmında bir Türk ortodoksları hariçtir, diye bir kayıt yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Türk hükümeti Cemiyeti Akvama Meclis azasından her azanın bu taahhüdatın her hangi birine karşı vukubulan tecavüzü veya tecavüz tehdidini Meclisin nazarı dikkati-

Ek-3 İstanbul'da Bulunan Gayri Müslim Memurların Durumunun Lozan Antlaşması Sonrasında Ne Olacağı Hakkındaki Tartışmalar ve Süleyman Sırrı Bey'in Tutumu

I : 136 II . 11 . 1338 C : 2

lüşünen yok. İstanbul meselesi de ikinci mesele olarak karşımızda duruyor. Bunun süratle halli için, isirham ederim, varsürati evvel emirde esas ittihaz edelim. Eğer; bakınız ben kısacık keseceğim; söz alanlar bütün metaleatını dermeyen için bu kürsüye çıkacak olurlarsa, zavallı İstanbul diyerek sözüme nihayet veriyorum.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Efendim, Meclisi Âli vermiş olduğu bir karar ve neşrettiği bir siyasetiyle saltanat ve hakimiyeti şahsiyeye nihayet verdi ve bittabi Babı Âli de lağvedilmiş olduğundan dolayı, eğer bu kararname neşredilmemiş olsaydı sulhün nihayetine kadar oradaki memurlar maaşlarını alacaklardı. Mademki neşredildi ve Babıâli ilga edildi. Onların terfihî, işesi de bu Meclisi Âliye terettüp etti.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Neden?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Mamafih sulhün neticesine kadar İngilizler bilfiil İstanbul'u meşgul bulundurdukça, orada gayri memul bir hadiseye meydan bırakmamak için İstanbul memurini ni okşamak ve onları bir derece terfih etmek mecburiyetinde kaldı. Yalnız bendenizce Meclisi Âli Heyeti Vekileye bu hususta kati salahiyet vermemelidir. Heyeti Vekile bir beyanname ile İstanbul muhitini, İstanbul şehrini okşamalı. Bu hususta yapacağı kanunu Meclisi Âliye getirerek uzun uzadıya müzakere etmelidir.

Sonra, Rauf Beyefendi demin buyurdular ki, İstanbul'dakilerin ilim ve irfanından istifade etmek için icabedenleri Anadolu'ya davet edeceğiz buyurdular. Teşkilâtı hazırai devleti tevsi ederek mi getireceksiniz? Yoksa teşkilâtı hazırai devleti tevsi için mi getireceksiniz? Eğer teşkilâtı hazırai devleti tevsi için ise buna parayı nereden bulacaksınız? Yok tevsi etmeden getirecekseniz, mevcut olanlara yol mu vereceksiniz? Ben bunu soruyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar, Türkün tuhaf zarfı mesele vardır. Malumu âliniz; kurbanlık koçu ta mezbahaya götürünceye kadar ağzından otu kesmemek lâzımdır. Bu meseleyi uzun uzadıya konuşmakta mana yoktur. Bu meseleyi Meclisi Âli Heyeti Vekileye terk etsin. Heyeti Vekile bu memurine sulhün neticesinde bir esas düşünecekler. Bunlardan icabedenleri istihdam edecekler, icabetmeyenleri pırasa doğramaya şevk edeceklerdir. Binaenaleyh Meclisi Âlinin uzun uzadıya müzakere etmesine hacet yoktur. Bunu bilâmüzakere bugün Heyeti Vekilenin teklif ettiği şekli yalnız beyanname şeklinde, Meclisi Âlinin bir kanunu ve mukarreratı olmamak

şartı ile kabul edelim. Sulhün neticesinde münasip bir şey yaparız.

Mütেকaidin hakkında da bazı şeyler söylenmişti. Bu hususta şunu söylemek isterim, ki bu memleket için kanını dökmüş ve bu memlekette namusu daire-sinde vazifesini ifa etmiş ister Irak'lı olsun, ister Suriye'li olsun ne olursa olsun, eytamına da mütেকaidini-ne de para verelim. Hiyaneti tahakkuk edenleri de velevki evladi resul bile olsa koğacağız.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hayır, hayır.

ALİ CENANİ BEY (Gaziantep) — İstanbul'da açıkta kalan memurinin maaşını vermek için, zannediyorum ki, bizim elde mevcut olan kavanin zaten iktiza gösteriyor. Her hangi bir memuriyet lağvedilirse açıkta kalan memur, tabiatı ile, mazul addedilir ve mazuliyet maaşı verilir. Yalnız bunlardan nazarı itibara alınacak istihkak kesbetmeyenler vardır, ki onlar için Heyeti Celilenizce bir karar vermek iktiza eder. Eytam, eramil ve mütেকaidin maaşları verilmeyecek olursa müstahikkini de hakikaten büyük bir zarurete giriftar olur. Yalnız bendeniz burada anlamak istediğim bir cihet varsa 1337 gayesine kadar hududu millî dahiline gelmemiş olan mütেকaidine maaş verilmesin, diye Avans Kanununa bir madde konulmuştu. Bu maddeye istinaden gerek memaliki müstahlasada, gerek Trakya'da mütেকaidin maaşları için tahsisat konulmadı. Mütেকaidin maaşatını tesviye için bir karar ittihaz edildiği zaman onların vaziyeti de düşünölmek icabeder. Bendeniz bu cihetlerde bir müşkilat görmüyorum. Her halde Heyeti Celileniz bir karar ittihaz edecektir.

Bazı şeyler anlamak istiyorum. İstanbul'un icabet-tirdiği masarif cihetini düşünüyorum. Acaba Hükümet ve Maliye Vekâleti varidat cihetini de nazarı dik-kate alır mı? Bendeniz zannediyorum ki, İstanbul'da 2 Teşrinievvelden evvel tatbik edilen kanunla cibayet edilen varidatın usulü cibayeti başkadır. Bizim kanunumuz mucibince cibayet edilmesi icabeden varidatın usul ve nispetleri başkadır. Mesela, Emlak ve Arazi vergileri İstanbul'da kıymetlere bir miktar zammedilerek bir nispet dahilinde akar olan menanide ayrı, meskenlerde ayrı bir nispette olarak cibayet olunuyordu. Üç veya beş misli bir şey zammedilerek kıymeti üzerinden tahakkuk ettiriliyordu. 1338 senesi için tahakkuk defterleri bu suretle yapılmıştır. Halbuki bunlar bizim elimizde olan kanunlara muhaliftir. Maliye Vekâleti bunun için ne düşünüyor?

Sonra rüsumat İstanbul'da bugün tarife usulü yerine kıymeti eşya usulü tatbik edilmekte idi. Bina-